

P. n. l. je významným lit. a obecně kult. jevem, kterým se uskutečňuje soužití a vzájemným obohacování národních tradic, utvářejících se po staletí ve

Literatura: M. Brod: Život plný bojů (autobiografie), 1966.

Ukázka: **G. Meyrink: Praha. Optimistické líčení města ve čtyřech obrazech** (1907, úryvek)

Jen zřídka vědí Angličani nebo Francouzi, kde Praha leží - neboť, jak stojí v bibli, zvolili lepší stránku. Český národ tato metropole jmenuje Prr-aha. A nikoli neprávem. Řeka Blatava, která pramení v jižních Čechách a posléze se přelieje do Labe, moudře protéká městem co nejrychleji. Prostopodchému cizinci se na první pohled jeví mohutná jako Mississippi, je však jen čtyři milimetry hluboká a plná pijavice.

• PRAŽSKÝ LINGVISTICKÝ KROUŽEK

byl sdružením jazykovědců a lit. teoretiků, kteří rozpracovali strukturně funkční zkoumání jazyka a literatury (jako znakového systému plnicího jistě úkoly) a položili tak základ jednoho z nevlivnějších **směrů** uplatňujících se v humanitních (= společenských) vědách 20. stol. - **strukturalismu**.

P. l. k. vznikl v Praze r. 1926. Jeho členy byli mj. anglisté Vilém **Mathesius** (1882-1945), Bohumil **Trnka** (1895-1984) a Josef **Vachek** (nar. 1909), slavistě Bohuslav **Havránek** (1893-1978) a Rus Nikolaj **Trubeckoj** (1890-1938), rus. lingvista a lit. badatel širokého záběru Roman **Jakobson** (1896-1982), lit. vědec René **Wellek** (nar. 1903) a lit. teoretik a estetik Jan **Mukařovský** (1891-1975).

P. l. k., inspirovan švýcarským lingvistou Ferdinandem de **Saussurem** ([ferdýnánem d sósírem], 1857-1913), dospěl postupně od funkčního zkoumání současného (= synchronního) stavu jazyka až k pojmu (jazykové, lit. a um.) struktury začleněné do vyšších společenských struktur (umění, kultury, politiky). Spojnicí mezi **ruskou formální školou** a **P. l. k.** byl především velmi aktivní R. **Jakobson**, který působil v meziválečném období v č. zemích a který po 2. svět. válce prosazoval **strukturalismus** v USA, kam - spolu s R. **Wellekem** - emigroval.

Literatura: J. Vachek: Z klasického období pražské školy, 1972.

Ukázka: **B. Havránek - J. Mukařovský: Předmluva**

Také věda o literatuře sdílí s jazykovědou i jinými dnešními vědami hledisko strukturní. Nejen že pojímá jako strukturu jazyk, materiál básnictví, ale vidí i samo vývojové dění poezie jako složitou, zároveň i jednotnou i rozrůzněnou rovnováhu sil, neustále se přeskupující a zachovávající přitom totožnost, tedy opět jako strukturu. Uvědomuje si ovšem, že se literární struktura nevyvíjí ve vzduchoprázdnu, nýbrž že je pouhou součástí bohatého souboru kulturních jevů, jako jsou ostatní umění, věda, náboženství, organizace společenského dění atd.: zde právě má svůj pramen mimojazyková problematika. (Sborník Čtení o jazyce a poezii, 1942)

• PRECIÓZNÍ LITERATURA

(franc. *préciosité* [přesjositě] = vyumělkovanost)

je termín označující typ franc. literatury 17. stol., pro niž je charakteristická elegance a vybroušenost stylu, patetičnost a nadnesenost vyjadřování. Tyto **tendence**, stýkající se s **euphuismem** [ufjuizmem] a **góngorismem**, se projevovaly v poezii (sonet, madrigal), próze (román), někdy i v dramatu.

P. l. byla zejména ve Francii přímou předchůdkyní **klasicismu**. Úzce souvisela se společenským životem: centry zábavy a duchaplné konverzace byly už nejen královské a šlechtické paláce, ale také měšťanské domy, které sloužily jako svérázné salóny a diskusní kluby. Důležitou úlohu tu měly ženy (tzv. **preciózky**), které oživovaly tradice **kurtoazní literatury**. Z představitelů **p. l.** je nejznámější básník Vincent **Voiture** [vinsán vuatýr], 1598-1648).

"Preciózní" atmosféru parodoval Molière [molijér] v dramatu **Směšné preciózky** (1659).

Ukázka: **V. Voiture: Rondó** (závěr)

*Vždyť ponechávám zde pro lásku tvoji
to nejlepších, co mám a co nás pojí
ze všech pout nejsilnější - srdce mé,
jež milovat tě bude až do dne,*

*ky duše má se naposledy spojí
s Bohem.*

• PREDEKADENCE viz ČESKÁ DEKADENCE

• PRERAFaelITÉ

(angl. Pre-Raphaelites [přirafelajts], nebo Pre-Raphaelite Brotherhood [přirafelajt bradřzrud] = Bratrstvo prerafaelitů)

je um. **skupina** působící v Anglii od r. 1848. Její příslušníci v časopise **Zárodek** (The Germ [dz džerm]) prosazovali návrat k prostotě symbolizované v ital. malířství obdobím před **Raffaelem** (1483-1520). **P.** se inspirovali **románským** a **gotickým uměním**, zdůrazňovali smyslovost a mystiku, podněty nacházeli i v katolickém **baroku**.

P. se od sebe lišili ve filozofických a politických názorech. Básník William **Morris** ([viljem moris], 1834-1896) se hlásil k socialismu, malíř a básník ital. původu Dante **Gabriel Rossetti** ([denty gebrijel rousety], 1828-1882, obraz **Dantova láska**, 1859), který byl vůdčím představitel **p.**, a pesimistický básník Algernon **Charles Swinburne** ([oldžonon čarlz svimbérn], 1837-1909) tihli k mysticismu, tedy přímé komunikaci s věčným božským principem.

Teoretikem skupiny byl John **Ruskin** ([džon raskin], 1829-1900), výtvarný kritik a historik, odborník na architekturu, autor několika knih, v nichž prosazoval návrat ke kultu krásy nezávislé na průmyslové civilizaci. **P.** předjímali svou **poetikou** evrop. **dekadenci**, **symbolismus** a **impresionismus** a svým dekorativismem **secesi**.

Literatura: J. Ruskin: Sázam a lilie, 1901.

• PREROMANTISMUS

(lat. *prae* [pře] = před, tedy "před romantismem")

I. souborně označení filozofických a um. **proudů**, které v 18. stol. vytvářejí přechod od **klasicismu** k **romantismu**. Jsou to různorodé jevy, které narušují osvícenský racionalismus, zdůrazňují citovost, vytvářejí nový jazyk a styl, ale současně zachovávají hodně z toho, co bylo typické pro um. **klasicismus** a především pro filozofii **osvícenství**, tzn. přesvědčení o velkém významu kultury a vzdělání, víru v možnost mravního sebezdokonalování člověka.

Termín poprvé takto široce použil franc. lit. vědec Paul van **Tieghem** [pól fan týgem] v knize **Preromantismus** (1924). Do **p.** zahrnul prvky **sentimentalismu** [Edward **Young** [edved jank], Thomas **Gray** [tomes grej]], **Laurence Sterne** [lórens stern], Antoine **Prévost** [antuán prévo]], teorii návratu k přírodě (Jean Jacques **Rousseau** [žán žak rusó]), zájem o lidovou tvorbu (Johann Gottfried **Herder** [gotfrit herdr]), viz **Sturm und Drang** [šturm unt drank]), předjímající **národní obrození** Slovanů, stejně jako oblibu středověkých témat (v Anglii tzv. "**gotický**" **román**, ve Francii **černý román**), **knížky lidového čtení** (něm. = Volksbücher [folksbüch]).

2. P. představuje první vývojovou fázi **českého národního obrození**. Výrazná účast ideologie **osvícenství** v č. **p.** vedla k označení tohoto období termínem **osvícenský preromantismus**. **P.** se projevuje také později v první třetině 19. stol. v divadelních hrách Václava Klimenta **Klicpery** (**Divotvorný klobouk**, prem. 1821, **Oldřich a Božena**, prem. 1828) a u Václava **Hanky** (povídky - **Rukopis Královédvorský**, 1817, **Rukopis Zelenohorský**, 1818), **Jana Kollára** (**Slávy dcera**, 1824) a Františka Ladislava **Čelakovského** (**Ohlasy písní českých**, 1829, **Ohlasy písní českých**, 1839). **P.**, který směřoval proti strnulému, normativnímu **klasicismu**, ústí postupně do **romantismu**, kde se zbavuje osvícenské myšlenkové základny, především víry v dějinný pokrok.

Literatura: Hledání modrého květu (ant.), 1988.

Ukázka: **Jan Kollár: Slávy dcera** (1824, část)

*Na tě myslím, když tmy šeré hynou,
hory zlátnou jítrem červeným,
když se bědá, okem laskavým,
lma tichou směje za březinou...*

• RUCHOVCI

1. jsou příslušníci mladé č. básnické, dosud nediferencované *generace* šedesátých a počátku sedmdesátých let 19. stol., která pěstovala vlasteneckou a politickou poezii v duchu obrozeneckých ideálů *jungmannovské generace* a která se seskupila kolem almanachu *Ruch, básně české omladiny* (1868, 1870, 1873). V tomto almanachu publikovali autoři, kteří později vytvořili básn. školu označovanou názvem *r*.

2. *R.* je název básn. školy, která vznikla v sedmdesátých letech v důsledku vnitřního členění mladé "generace šedesátých let" a uplatňovala se i v desetiletí následujícím. *R.* přejali, prohloubili a rozvinuli č. národně obrozenecký program (viz *české národní obrození*), včetně ideje *panslavismu* (= hnutí usilující o vytvoření silného mnohonárodního slovanského státu pod vedením Ruska), a také se snažili naplňovat jeho programové cíle - vytvořit typický č. literaturu.

Čelným představitelem této školy byl *Svatopluk Čech* (1846-1908) a jeho básn. díla *Ve stínu lípy* (1880), *Lešetínský kovář* (1883) nebo *Slavie* (1884), která alegorickou (= jinotajnou) formou vyslovovala ideály *obrození*. Program *r.*, který byl přejat do programu *národní školy*, se již dostal do sporů s dobovými vývojově progresivními *tendencemi*. Snažili se jej zdůvodnit a energicky prosadit lit. kritici a publicisté, z tvůrčích osobností zejména Eliška *Krásnohorská* (1847-1926).

Literatura: A. Novák: Ruchovci a lumírovci v bojích proti křivdě a za právo, 1938.
A. Novák: Svatopluk Čech. Sv. 1-2, 1922, 1923.
O národní literaturu. Z úvah a polemik doby májovců a lumírovců, 1990.
J. Polák: Charakter ruchovského období české literatury, 1962.
Sny o štěstí. Ruchovci a lumírovci (ant.), 1986.
F. Strejček: České školy básnické 19. věku, 1921.

Ukázka: S. Čech: *Ve stínu lípy* (1880, úryvek)

*Jak vlny osením, po tobě hrají
mě vzpomínky a touhy, rodný krají!
Když za večera v dusných města zdích
koj čela starosti se věsí přize,
jak často náhle písmeny v mě knize
se měnívali v roje kvítků tvých!
Jak často, v podušku když sroum klesá
pod nízký strop má hlava zemlená,
mně zdívá se, že větev zelená
zas nade mnou se sklání tvého lesa,
že nade mnou zas hrdha jeho dumná
svůj vede nápěv - mlkne - z vršky dalných
blíže opět šumí, vod jak příboj valných
tajemná hvězdu baje nevyzkumná.
I snívám, zkolébán té písni vděkem,
jak drubhy pod břízami, v mechu meklém.*

• RUKOPIS viz POETIKA / SLOH / STYL (V UMĚNÍ)

• RURALISMUS

(z lat. ruralis = venkovský)
je *směr* v meziválečné č. literatuře, který vycházel z nadčasových ideálů č. selství: z *křesťanství*, z úcty k tradicím, rodině, rodu, regionu, z lásky k půdě. Těmito ideály chtěli ruralisté ochránit národ před mravním rozkladem vyvěrajícím z lidské nezakořeněnosti, ze zhoubného vlivu městské kultury a technické civilizace. Ruralisté popsali těžký úděl vesnického člověka. Mluvěm *r.* se stal *Josef Knap* (1900-1973), který redigoval v Turnově měsíčník *Sever a východ* (1925-1930) a sborník *Básníci selství - studie o ruralismu u nás* (1932). Dalším programovým vystoupením ruralistů byl sborník *Tváří k vesnici* (1932), který redigoval Jan Čarek (1898-1966).

Ruralisté se hlásili k odkazu Josefa Václava *Sládka* a Svatopluka Čecha, dále zejména k představitelům severského románu, ke Knutu *Hamsunovi*, autorovi románu *Matka země* (1917)

nebo Gunaru *Gunarssonovi*, z dalších zahraničních autorů např. k Francouzi Georgi [žorži] *Bernanosovi*, autorovi románu *Pod sluncem Satanovým* (1928).

J. Knap vydal mj. romány *Réva na zdi* (1926) a *Muži a hory* (1928), ve kterých se snažil uplatnit principy *r.* Dalším významným představitelem *r.* je František *Křelina* (1903-1976), autor básn. sbírek (např. prvotina *Půlnoční svítání*, 1927), próz (*Illas kořenů*, 1927) i románů (*Hubená léta*, 1935). K závažným pokusům vyjádřit filozofii č. selství patřily básn. sbírky J. Čarka (1898-1966) *Chudá rodina z Heřmaně* (1924) a *Temno v chalupách* (1926).

Literatura: J. Knap: Literatura české půdy, 1939.

Ukázka: J. Čarek: *Až umřu*

*Až umřu, z pahorku nad mou vsí
přivále balvan nad můj hrob a ruce - Tady spí
Jan Čarek, básník, jenž píseň vlastní pěl,
jak strom měl kořeny v půdě, z níž pocházel,
za prostý pivod, za svůj rod se nikdy nezastýděl,
svou matku, chudě miloval a válku nenáviděl,
jméno svého rodiště naučil mnohě znát
a na zemi, na světě byl rád.
(V zemi české, 1942)*

• RUSKÁ EXILOVÁ LITERATURA viz EXILOVÁ LITERATURA RUSKÁ

• RUSKÁ FORMALNÍ ŠKOLA

(také ruský formalismus nebo formální metoda)

je literárněvědná škola, která se rozvinula v Rusku a SSSR v desátých a dvacátých letech 20. stol. Její představitelé - Viktor *Šklovskij* (1893-1984), Boris *Ejchenbaum* (1886-1959), *Pjotr Bogatyrjov* (1893-1971), Boris *Tomaševskij* (1890-1957), *Jurij Tyňanov* (1894-1943), *Viktor Žirmunskij* (1891-1971) a *Roman Jakobson* (1896-1982) - poučení studiem něm. lit. vědy, zejména teorie románu a teorie verše, zdůrazňovali formu lit. díla, o které tvrdili, že si vybírá svůj obsah.

Podle V. *Šklovského* je umění "způsob prožívat děláni věcí, ale to, co je uděláno, není v umění důležité." Jestliže si autor vybere např. formu sonetu, sama tato forma určuje do značné míry výběr tématu a jednotlivých slov. Formalisté chápali literaturu jako soubor "technických postupů" (rus. prijom) a jako "ozvláštňené vidění světa" (rus. ostraněnije): umělec popisuje věci a děje, jako by je viděl poprvé. Tím se snaží vymanit literaturu z běžných, automatizovaných životních situací.

Nikolii náhodou prohlásil V. *Šklovskij* o povídkovém cyklu Isaaka *Babela Rudá jízda* (1926), že je tu Rusko popsáno tak, jako by je viděl lékař *Napoleonovy* invazní armády, tedy nevšedně, a že se tu mluví jedním dechem o hvězdách a o kapavce. Literatura jako soubor technologických postupů je tedy neustálým bojem proti automatizaci, všednosti, opakování. Proto Lev *Nikolajevič Tolstoj* vybral za vypravěče jednoho svého díla koně; stylizuje tím zvláštní vidění světa, realitu nazíranou z nečekaného zorného úhlu a z vyhraněné pozice.

S rus. formalisty byla spojena lit. praxe rus. spisovatelů dvacátých let. Záliba rus. formalistů v umění jako souhrnu technických postupů, v umění jako řemesle, se projevuje už v názvech jejich prací. Např. jedna *Ejchenbaumova* stať se jmenuje *Jak je udělán Gogolův Plášť* (1924). Jako nejprůkaznější materiál zkoumali např. *Tolstého*, *Cervantese* [servantese] nebo *Sterna* (*Šklovskij*), *Gogola* či *Dostojevského* (*Ejchenbaum*, *Tyňanov*), zabývali se teorií básn. jazyka v petrohradském sdružení *OPOJAZ* (Společnost pro zkoumání básnického jazyka) a v Moskevském lingvistickém kroužku. Zasažili mj. do teorie parodie (*Tyňanov*) a lit. žánrů (*Tomaševskij*), analyzovali kategorií vypravěče (*Šklovskij*). Právě v tom mají jejich práce nadčasový význam.

Již ve dvacátých letech však našla *r. f. š.* četné kritiky: jednak sociology, kteří jí vytýkali, že ignoruje společenskou a psychologickou stránku literatury, jednak estetiky (*Michail Bachtin*),

kteří v um. díle viděli nejen souhrn technických postupů, ale především estetický objekt, jenž zahrnuje rozmanité vztahy umění ke skutečnosti.

Dva z rus. formalistů byli úzce spojeni s předválečným Československem. Etnograf a folklorista P. Bogatyřov se stal znalcem č. lidového umění, češtiny a překladatelem Haškových Osudů dobrého vojáka Švejka. R. Jakobson spojil úsilí r. f. s č. (pražským) strukturalismem. Přijel do Prahy ve dvacátých letech repatriovat rus. válečné zajatce, zůstal tu a stal se členem Pražského lingvistického kroužku. Na konci třicátých let přednášel na filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Jako Žid se na útěku před Hitlerem ocitl nakonec v USA a zde se natrvalo usadil. On a jeho amer. žáci mají zásluhu na rozvoji formálních metod a strukturalismu v zámoří. Také jejich přispěním se stal č. strukturalismus svět. pojmem.

Literatura: M. M. Bachtin: Formální metoda v literární vědě, 1980.
V. Šklovskij: Teorie prózy, 1933.
B. Tomaševskij: Teorie literatury, 1970.

Ukázka: V. Šklovskij: O teorii prózy (1925, předmluva, část)

V teorii literatury se zabývá zkoumáním jejich vnitřních zákonů. Kdybychom to srovnali s poměry v průmyslu, nezajímá mě ani situace na světovém bavlnářském trhu, ani politika trustů, ale pouze druhy příce a způsobu tkání.

• RUSKÝ FORMALISMUS viz RUSKÁ FORMÁLNÍ ŠKOLA

• RUSKÝ FUTURISMUS

je um. směr ovlivněný ital. futurismem, který se vyvíjel od desátých let 20. stol. Od ital. futurismu převzal název a zčásti i poetiku, ale jeho světónázorová orientace a cíle se od ital. východisek lišily. Ruští futuristé - obdobně jako stoupenci ruského konstruktivismu, k němuž se ruští futuristé hlásili - hájili ideály levicového avantgardního umění a proletářské revoluce. Většina z nich tragicky spojila osudy budoucí společnosti s destruktivní a očistnou silou bolševické revoluce. Likvidace um. konvencí, rozklad světa a zachycení pohybu moderní civilizace spojují r. f. s kubismem a konstruktivismem.

R. f. se dělil na (petrohradský) egofuturismus, jehož představitelem byl básník Igor Severjanin (1887-1941), autor sbírky Ananasy v šampaňském (1915), který se snažil oslnit čtenáře novotvory a zvukovými hříčkami, a vývojově podnětější kubofuturismus.

Ke kubofuturismu se hlásili básník a výtvarník, pozdější emigrant David Burljuk (1882-1967), básníci Velimír Chlebnikov (1885-1922) a Alexej Kručonych (1886-1968), patřící k zaumnikům. Nejznámějším kubofuturistou byl Vladimír Majakovskij (1893-1930), básník, dramatik, výtvarník a prozaik, spoluautor futuristického sborníku Políček společenskému vkusu (1912), básn. sbírky Já (1913) a poem Vladimír Majakovskij (1913) a Flétna páteř (1915).

Novotvory (viz dále zaumnici) a rozrušení zvukových a grafických konvencí (odstranění interpunkce, Majakovského "schůdky" - tj. psaní veršů v podobě schodiště) utvářely hlavní znaky nejen r. f., ale také rus. poezie dvacátých a třicátých let 20. stol.

Z rus. malířů futuristickým stadiem prošli např. Kuzma Petrov-Vodkin (1878-1939), Natálie Gončarovová (1781-1962) anebo Kazimír Malevič (1778-1935), který se stal představitelem abstraktního malířství (viz abstraktní umění).

Literatura: V. Choma: Poézia revolučnej doby, 1987.
D. Konečný: Futurismus, 1974.
Z. Mathauer: Umění poezie, 1964.
M. Mikušáček: V. Majakovskij, 1982.

• RUSKÝ KONSTRUKTIVISMUS

je značně členitý proud prosazující se v rus. umění (viz ruský futurismus), ale i v teorii umění (viz ruská formální škola) a v skupinových aktivitách (LEF). Vznikal mezi r. 1917 a počátkem třicátých let, byl spjat s ideami Říjnové revoluce a levicového avantgardního umění a zaměřoval

se na úkoly spojené s budováním nového sovětského státu. Charakteristickými rysy r. k. byla orientace na funkčnost, jasnost, zkratku, konstrukci.

R. k. lze vzhledem k množství programových prohlášení a manifestů považovat také za hnutí, orientující se především na agitaci a otázky racionalizace nových technik, jak ukazuje např. činnost skupiny LEF v čele s kubofuturistou Vladimírem Majakovským anebo Literární centrum konstruktivistů, založené v r. 1924.

R. k. se velmi výrazně uplatnil v architektuře. Stal se jedním ze zdrojů nadnárodního funkcionalismu, představujícího vůdčí směr moderní evrop. a svět. architektury 20. stol. V r. 1921 založil rus. architekt El Lisickij (1890-1941) v Berlíně "konstruktivistickou internacionálu". Teoretické základy r. k. formuloval Moisej Jakovlevič Ginzburg (1892-1946). Nejznámějším architektonickým dílem r. k. byl návrh věže III. internacionály (1920, Vladimír Jevgrafovič Tatlin, 1885-1953), kterou měly tvořit dvě 400 metrů vysoké kovové spirály s vnitřními otáčivými, skleněnými prostory určenými k pracovním i reprezentačním účelům.

Poprvé v zahraničí se r. k. představil v r. 1925 pavilonem SSSR na výstavě dekorativního umění v Paříži (Konstantin S. Melnikov, 1890-1974); významnými konstruktivistickými stavbami v Moskvě jsou obchodní dům Mostorg (1927, bratři Leonid Alexandrovič, Viktor A. a Alexandr A. Vesninovi, 1880-1933, 1882-1950, 1883-1950) a Klub Rusakovových závodů (1928, K. S. Melnikov).

Literatura: F. Haas: Architektura 20. století, 1983.
V. Majakovskij - V. Šklovskij: Jak dělat prózu a verše. Technika spisovatelského řemesla, 1940.

• RUSKÝ MESIANISMUS viz KŘESŤANSKÁ RENESANCE

• RUŠTÍ REVOLUČNÍ DEMOKRATÉ

jsou politickým, ideologickým a kulturně estetickým hnutím v padesátých a šedesátých letech 19. stol. reprezentovaným především lit. kritikou nešlechtického původu (tzv. raznočinci). Na rozdíl od děkabristů, kteří spolehali na rodovou šlechtu, orientovali se r. r. d. na rolnictvo. Netvoří však stejnorodé seskupení, liší se radikalismem svého učení, tzn. důsledností, s jakou - bez ohledu na objektivní podmínky - chtějí řešit dobové problémy. Jsou však zajedno v přesvědčení o nutnosti rolnické revoluce a v docenění úlohy inteligence v tomto procesu, spojuje je kult přírodních věd a materialistická orientace ve filozofii.

Předchůdcem r. r. d. byl Vissarion Grigorjevič Bělinskij (1811-1848), estetik a lit. kritik, který prošel vlivem něm. romantické filozofie, G. W. F. Hegela a utopického socialismu. Jeho myšlenky zrály v tzv. Stankevičově kroužku ve třicátých letech, kde se mladí ruští intelektuálové seznamovali se západním filozofickým a politickým myšlením.

V článku Idea umění (1841) chápe V. G. Bělinskij um. tvorbu jako "bezprostřední nazírání pravdy anebo myšlení v obrazech". Um. dílo vzniká podle něho v tlaku historických, národních a společenských procesů, a proto podstatnou částí lit. kritiky musí být znalost prostředí a národního života. Pod vlivem romantismu nezapomínal však ani na úlohu um. osobnosti. Své myšlení o literatuře nejpřesvědčivěji vyjádřil v sérii článků z let 1843-1846 o díle A. S. Puškina.

Generace kritiků padesátých a šedesátých let, která na tyto myšlenky navázala, ještě více zdůrazňovala společenskou povahu umění a jeho politické funkce. Nikolaj Gavrilovič Černyševskij (1828-1885) v disertaci Estetické vztahy umění ke skutečnosti (1855) srovnává krásno v umění a v životě a jednoznačně staví výše krásno v životě, neboť "obrazy fantazie jsou jenom bludným a skoro vždy nezdařeným přetvořením skutečnosti. Krásno v objektivní skutečnosti je plně krásné...".

Určité podceňování umění se projevuje i v literárněkritické činnosti Nikolaje Alexandroviče Dobroljubova (1836-1861), který poněkud svévolně vykládal dobové klíčová díla rus. literatury jako projev společenského kvasu. V literatuře vidí přesnou kopii reality a hledá v ní konkrétní postavy a politický záměr.

- J. Klima: Společnost a kultura staré Mezopotámie, 1963.
 Moudrost a umění starých Indů, 1971.
 S. Richter: Říše faraónů, 1973.
 Slovník antické kultury, 1974.
 L. Souček: Tušení stínu. Hledání ztracených civilizací, 1979.
 Úsvit civilizací, 1992.

• STILE FLOREALE viz SECESE

• STRUKTURALISMUS

je *směr* v humanitních vědách (= vědách o člověku a společnosti) prosazující se od dvacátých let 20. stol., který vychází z pojmu funkční struktury, tj. hierarchicky uspořádaného systému vyvíjejícího se samopohybem. V jazykovědě navázal s. na učení Ferdinanda de Saussura ([ferdynána d sósira], 1857-1913), a to např. v tzv. amer. "deskriptivismu" a v "kodaňské škole". Šlo zejména o zásadu funkční jazykové struktury a o důraz na jazyk jako synchronní (= současný) celek na rozdíl od minulé vývojové fáze jazykovědy, která zkoumala především jevy historické (= diachronní). Ve druhé polovině dvacátých let a v následujících dvou desetiletích se s. prosadil v č. prostředí mezi členy *Pražského lingvistického kroužku*, zejména v tvorbě lit. teoretika a estetiky *Jana Mukařovského* (1891-1975).

Č. s. vycházel jednak z de Saussurova učení o znaku, jednak z domácích, č. zdrojů, zejména z tzv. formové estetiky (= formismu), kterou reprezentovali filozof a estetik *Josef Durdík* (1837-1902), estetik a hudební vědec *Otakar Hostinský* (1847-1910) a estetik *Otakar Zich* (1879-1934). K tomu se připojuje inspirace *ruskou formální školou*, jejíž zásady přinesl do Prahy její představitel *Roman Jakobson* (1896-1982); s. však překonával její jednoznačně technologický charakter tím, že v základní pojmové dvojici rus. školy "materiál - postup" zdůraznil jejich funkčnost a vztah k jiným strukturálním řadám.

J. Mukařovský, chápající um. dílo jako znak a význam, charakterizoval metodologii s. tak, že "hlavní podstatou umění je tedy nikoli individuální umělecké dílo, ale soubor uměleckých zvyklostí a norem, umělecká struktura, jež je povahy nadosobní, společenské".

O něco později vycházejí z pojmu struktury také franc. badatelé, např. etnolog *Claude Lévi-Strauss* ([klód stros], nar. 1908), lit. vědec *Roland Barthes* ([rolán bart], 1915-1980) a další, kteří do s. integrovali sémiotiku (= nauka o znacích) a posunovali se k fázi *poststrukturalismu*. K předním představitelům s. patří i rus. lit. vědec z Tartu, zakladatel originální vědecké školy *Jurij Lotman* (nar. 1922).

S. patří k literárněvědným směrům, které vycházejí z analýzy samotného textu jako produktu autora (umělce, spisovatele).

- Literatura: R. Barthes: Nulový stupeň rukopisu. Základy sémiologie, 1967.
 K. Chvatík: Strukturalismus a avantgarda, 1970.
 C. Lévi-Strauss: Myšlení přírodních národů, 1971.
 J. Mukařovský: Studie z estetiky, 1966.
 Struktura a smysl literárního díla. Sborník studií k 75. výročí narození J. Mukařovského, 1966.
 O. Sus: Geneze sémantiky, 1992.
 F. Vodička: Struktura vývoje, 1969.

• STŘEDOVĚKÉ UMĚNÍ

je *epocha* ve vývoji evrop. umění (5.-15. stol.), která je spjata se vznikem *křesťanství* a existencí feudální společnosti (viz *křesťanské umění*, *byzantské umění*). S. u. navazuje na *antické umění*, ale také popírá jeho *antropocentrismus* a *senzualismus* ve jménu *teocentrismu* (= v centru světa se ocitá Bůh) a *spiritualismu* (= orientace na duchovní, nadpozemské hodnoty). Po s. u. následuje *renesanční umění*.

Křesťanská kultura jako základ s. u. se začala prosazovat nejdříve na území jižní Evropy a Blízkého východu v období úpadku a pádu Římské říše, na jiných územích Evropy v době vzniku feudálních vztahů, tedy přibližně od doby, kdy jsou postupně zakládány nové, dynastické státní

útvary (např. Francká říše, 5.-9. stol., Velkomoravská říše, 9. stol.) a kultura a vzdělání se dostávají pod kontrolu katolické církve.

Světónázorovým základem s. u. je *křesťanská teologie* (= bohosloví, tj. nauka o bohu a jeho vztahu ke světu a člověku), která vychází z *Bible*, *církevních dogmat* (= zjevené pravdy boží), učení *církevních otců* (= díla starokřesťanských autorů, která podala první výklad křesťanského náboženství), *legend* (= životopisy svatých). Křesťanská východiska s. u. se nezměnila ani v době, kdy se od katolické církve oddělila ortodoxní, pravoslavná církev (11. stol., viz *pravoslaví*), ani v době vzniku protestantských církví (15. a 16. stol., viz *reformace*).

Rané období s. u. zahrnuje jednak *byzantské umění*, jehož počáteční vývojové fáze spadají do pozdního *antického umění*, jednak *předrománské* a *románské umění*, vrcholné období *gotické umění*. Bohoslužebným jazykem katolické církve je nadnárodní latina, která sloužila také jako jazyk diplomacie, literatury i vědy. V daném období byla lit. díla psána latinsky, mnohem později vznikaly národní lit. jazyky, které představovaly základ vytvářejících se kult. oblastí.

Ve středověku má vliv na evrop. umění také *islámské umění*. Samostatným obdobím ve vývoji s. u. je *reformanční umění*. Konec středověku spadá do doby vzniku *renesance* a jejího nejvýraznějšího směru či proudu - *humanismu*. K ideálům katolického s. u. se hlásil protireformanční *barok* (viz *protireformace* a *protireformanční umění*), který zahájil éru *novodobého umění*.

S. u. je zčásti anonymní v doslovném, zčásti v přeneseném významu. Tvůrci středověkých um. děl se pokládali za pouhé služebníky, vyjadřující Boží slávu a moudrost, ctili křesťanskou tradici a zavedené tvůrčí postupy, takže jejich ideálem bylo napodobovat. Charakteristickým rysem s. u. je *tradicionalismus* a *křesťanská symbolika*.

- Literatura: V. Černý: Středověká dráma, 1964.
 A. J. Gurevič: Kategorie středověké kultury, 1978.
 J. Hall: Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění, 1991.
 Kultura středověku, 1972.
 J. Le Goff: Kultura středověké Evropy, 1991.
 J. Minárik: Středověká literatura. Svetová, česká, slovenská, 1977.
 Nejstarší česká duchovní lyrika (ant.), 1949.
 E. Petrá: Vzrušující skutečnost. Fakta a fantazie ve středověké a humanistické literatuře, 1984.
 E. Petrá: Zásifrovaná skutečnost, 1972.
 Slovník biblické kultury, 1992.
 Staročeská lyrika, 1940.
 J. Studený: Křesťanské symboly, 1992.
 J. Vilikovský: Pisemnictví českého středověku, 1948.
 Zbav mě mé tesknosti. Výbor z české a latinské tvorby středověku a renesance, 1983.

• STURM UND DRANG [šturm unt drank]

(něm. = bouře a vzdor)

je *proud* a na něm založen *hnutí* prosazující se v období *preromantismu* ve vývoji něm. dramatu a literatury, tzn. v době mezi r. 1767, kdy *Johann Gottfried Herder* ([gotfríd herdr], 1744-1803) vydal své první kritické dílo *O novější německé literatuře*, a polovinou osmdesátých let, kdy dospívají do stadia tvůrčí zralosti čelní představitelé tohoto proudu - *Friedrich Schiller* ([frídrih šilr], 1759-1805) a *Johann Wolfgang Goethe* ([gété], 1749-1832).

S. u. D. přichází s kritikou strohého normativního (= normy dodržujícího) *klasicismu* a racionálního *osvícenství*, důraz klade na cit, zaujetí, vášně a vzdor, do centra pozornosti se dostává silný jedinec, svobodný tvůrce-génius jako nositel vzpoury proti společenským konvencím i ničivému vlivu civilizace na podstatu člověka a jeho vztah k přírodě. Touto orientací S. u. D. předchází *romantismus*.

K nejvýznamnějším dílům daného proudu patří *Goethova* dramatická prvotina *Götz von Berlichingen* ([géc fon], 1773), *Schillerova* dramata *Loupežníci* (1781) a *Úklady a láska* (1784) anebo drama *Jacoba M. Lenzeho* ([jakoba lenceho], 1751-1792) *Vojáci* (1776). Ideálem poezie se stala lidová tvorba, zejména balady, z nichž proslula např. *Lenora* (1774) *Gottfrieda Augusta Bürgera* ([gotfrída birgra], 1747-1794), autora, který ovlivnil tvorbu K. J. Erbena.